

Kirjallisuusarvioita

MAURICE DUVERGER: *Les orangers du lac Balaton*. Éditions du Seuil, Paris 1980. 254 s.

Maurice Duvergerin ura jatkuu tuotteliaana, 1970-luvulla hän julkaisi viisi kirjaa. Julkaisujen painopiste näyttää kuitenkin siirtyneen varsinaisista tieteellisistä tutkimuksista eräänlaisiin tieteellis-poliittisiin pamfletteihin. Niinpä nyt käsillä oleva teos alkaa varsin raflaavalla motolla. Duverger tietää kertoa, että *Rakosin* ajan Unkarissa puolue päätti ryhtyä kasvattamaan appelsiinipuita Balaton-järven rannoilla. Projektin johtajaksi määrätty agronomi esitti kuitenkin rohkeasti, että ilmasto-olosuhteitten vuoksi tällainen yritys ei onnistu. Mutta koska puolue tulkitsee tieteellistä totuutta ilmaisevaa historiallista materialismia se ei voi erehtyä. Tuhansia puita tuotiin maahan ja istutettiin. Ne kuolivat. Tämän seurauksena projektin johtaja tuomittiin sabotaa-sista, hänhän oli jo alun alkaen osoittanut pahaa tahtoa kritisoidulla politbyroon päätöstä.

Duverger pyrkii tutkimaan ennen kaikkea sitä, onko itse marxilaisuudessa jokin tekijä, joka johtaa käytännössä Balaton-järven appelsiineihin. Tällaisen tekijän Duverger löytää siitä *Engelsin* käsityksestä, että sosialismista on tullut tiede. Tämä käsitys marxismissa on virus, joka muuttaa ihmisten vapauttamiseksi tarkoitettujen järjestelmien tyrannioiksi. Käsitys sosialismista tieteenä ei jätä sijaa pluralismille, on olemassa vain totuus ja valhe. Marxisin perusvirhe on relativismin hylkääminen; kuitenkin relativismi on kaiken tieteen lähtökohta: absoluuttisia totuuksia ei ole, tulokset ovat aina suhteellisia ja väliaikaisia. Yhteiskunnalliset lainalaisuudet riippuvat paitsi kustakin yhteiskunnallisesta todellisuudesta, myös kulloisenkin tieteellisen tiedon tasosta. Duverger jopa asettuu *Berkeleyn* kannalle: tiede ei kuvaa »olioitten luontoa», vaan oleminen on havaituksi tuleminen.

Duvergerin konseptin ongelma on se aksiooma, että käsitys sosialismista tieteenä ei

jätä sijaa pluralismille. Ensiksikin on huomattava, että sosialismin julisti tieteenä Engels, jonka käsitykset esim. ns. luonnon dialektiikasta nykyisin laajasti myönnetään auttamattoman vulgaareiksi, ei *Marx*. Marx nimenomaan totesi Pääoman alkulauseessa: »Jokaisen tieteellisen arvostelun tuomio on minulle tervetullut». »Tieteellinen sosialismi» onkin nähtävä ilmaisuna, joka kuvaa erästä sosialismin kehitysvaihetta verrattuna utopistiseen sosialismiin. Päinvastoin kuin utopistinen sosialismi, marxilaisuus ei pysähdy haaveilemaan tulevaisuuden yhteiskunnasta, vaan pyrkii selvittämään esim. kapitalismin olemuksen, sen todelliset prosessit. Vaikkakin tämä käsitys kyllä sulkee pois Berkeleyyn subjektiivisen idealismin, se ei missään tapauksessa merkitse vaatimusta metodin ja tulosten absolutisoinimisesta. Siis suoraa yhteyttä Marxista (tai marxilaisuudesta) Balaton-järven appelsiineihin ei ole.

Tähän liittyy kysymys arvojen ja tosiasioitten välisistä suhteista. Duvergerin mukaan tiede voi kyllä mahdollisesti osoittaa *kuinka* sosialismi rakennetaan, mutta se ei voi milloinkaan sanoa pitäisikö sosialismi rakentaa vai ei. Marx kuitenkin sekoitti nämä kaksi asiaa toisiinsa ja näin — tässä Duverger tukeutuu *Hannah Arendtin* näkemysiin — asettui tielle, joka johti tämän vuosisadan totalitarismiin. Mutta tässäkin on ongelma: *johtiko* Marx arvot tosiasioista vai *perusteliko* hän arvoja tosiasioilla? Ero on olennainen. Tieteellinen tieto voi johtaa todellisuuden ymmärtämiseen niin, että todellisuutta voidaan myös muuttaa, so. todellisuuden tieteellisestä omaksumisesta voi seurata kumouksellinen käytäntö. Tämä ei merkitse tieteellisen tiedon suhteellisuuden kieltämistä tai jonkun politiikan julistamista tieteelliseksi. Näin tosin on myöhemmin tehty, mutta onko Marx siihen syyppää? Ainakaan hän ei itse milloinkaan julistanut omaa — sivumennen sanoen hyvin pragmaattista — poliittista käytäntöään »tieteelliseksi».

Duverger asettaa myös kysymyksen siitä, missä kohdin Marxin teoria edelleen on

pätevä, missä kohdin ei. Pätevänä Duverger pitää marxilaisuutta seuraavien neljän seikan suhteen: 1) paluu *Herakleitokseen* eli kaiken muuttuvaisuuden periaatti, 2) jokainen yhteiskunta koostuu toisiinsa sidoksissa olevista elementeistä ja näitä elementtejä on myös tutkittava suhteessa toisiinsa, 3) näitten elementtien joukossa jotkut elementit ovat vaikutuksessaan muihin dominoivassa asemassa, 4) kehitys on nähtävä dialektisena prosessina vastakohtana lineaariselle kaavalle kehityksestä.

Duverger toteaa, että nämä periaatteet eivät kuvaa lopullista todellisuutta, vaan niiden luonne on heuristinen, ne johdattavat löytämään. Näin syntyvät puitteet ovat väljät, niihin mahtuu monenlaista sisältöä. Niinpä marxilaisuus voikin kehittyä ja menestyä vain oloissa, joissa erilaisten — toisinaan aivan ristiriitaistenkin — käsitysten esittäminen ja erilaisten koulukuntien muodostuminen on mahdollista.

Duvergerin eräisiin Marx-kritiikin puoliin on edellä jo viitattu. Monet Duvergerin huomioista ovat päteviä. Ihmiskunnan historia ei tietystikään ole sillä tavoin yksioikaisesti vain luokkataistelujen historiaa, kuin Kommunistinen manifesti antaa ymmärtää eikä proletariaatti ole kaivanut hautaa kapitalismille. Monet Marxin johtopäätökset olivat aivan liian rigoristisia ja tätä Duverger pitää eräänä keskeisenä heikkoutena Marxilla. Mutta onko välttämättä näin? *Leszek Kolakowski* esittää teoksessaan *Main Currents of Marxism*, että useimmat tieteen klassikot ovat esittäneet johtopäätöksensä hyvin jyrkässä muodossa, mutta se nimen omaan on tuonut heille klassikon aseman. Ylenmääräinen varovaisuus ei välttämättä tuota hedelmällisimpiä tuloksia. Marxin ohella esimerkkinä voidaan viitata *Sigmund Freudiin*: hänen äärimmäisyyskiisäänsä tuskin kukaan enää kannattaa, mutta silti freudilaisuutta ei voida sivuuttaa.

Duvergerin kirja jakaantuu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä pohditaan tässä jo esillä olleita marxilaisuuden peruskäsitteitä. Toinen luku käsittelee työväenliikkeen historiaa ja kolmas luku »totalitaristista sosialismia», »reformistista sosialismia» ja »kolmatta tietä». Mielestäni vain ensimmäisen luvun kolme ensimmäistä alalukua ovat kirjassa mielenkiintoisia, sen

sijaan ei enää neljäs alaluku, jossa käsitellään »dogmia ja eksegetiikkaa». Siitä tekstinäyte: »Stalinismin aikana kommunistiset maat ja puolueet veivät ortodoksian äärimmäisille rajoilleen. Doktriini redusoiitiin summittaiseen katekismukseen, jota kaikkialla jankutettiin seuraten virallista tulkintaa, jota valvoi pikkumainen ja raivoakas Inkvisitio» (s. 61). Sivukaupalla tällaista. Kenelle se oikein on tarkoitettu? Mitä hyödyttää — varsinkaan Ranskan olosuhteissa — osoittaa meilläkin aikanaan ahkerasti opiskeltu *Marxism-leninism*in perusteet vulgaariksi? Tyypillinen pamfletti-kirjalle ominainen heitto on esim. seuraava: »Sen (teesin vallankumouksesta) ovat omaksuneet porvarispojat, jotka peittävät oidipuskompleksinsa tämän fantasian taakse» (s. 44)?

Kirjan kaksi jälkimmäistä lukua ovat suurimmalta osin pitkäpiimäistä luettavaa. Lukija saa tietää, että Neuvostoliitossa ei toisaalta ole työttömyyttä, mutta että toisaalta vaaleissa voi äänestää vain yhtä ehdokasta tai että monistus- ja valokopiokoneet eivät ole vapaasti kaupan. Sosialidemokraattisten puolueitten politiikkaa selotetaan; ne ovat pyrkineet tunnetuihin uudistuksiin esim. terveys- ja koulutuspolitiikassa. Jää tosiaan ihmettelemään mikä tällaisen yksinkertaisen tiedon esittämisen tarkoitus oikeastaan on.

Puutun vielä eräeseen mielestäni kärkeään aatehistorialliseen virhetulkintaan. Duverger selostaa *Kautskyn* näkemystä sosialistisen tietoisuuden synnystä: sen synnyttävät porvarilliset intellektuellit, jotka sitten vievät sen proletariaatin luokkataisteluun. Duverger viittaa Marxin tunnettuun lauseeseen vuodelta 1844, jonka mukaan inhimillisen vapautuksen pää on filosofia ja sydän proletariaatti. Duverger vetää johtopäätöksen: »Germaaninen johtaja (Kautsky) osoittautuu uskolliseksi Marxin ajattelulle...» (s. 134). Ikään kuin nuoren Marxin mukaan »filosofia = porvarilliset intellektuellit». Marx korosti, että proletariaatin täytyy ottaa haltuunsa filosofia, filosofian on »kumouduttava» ja korosti aina, että työväenluokka voi vain itse vapauttaa itsensä. Onkohan Duverger lainkaan perehtynyt siihen laajaan kirjallisuuteen, joka ns. nuoresta Marxista on kirjoitettu?

Kahdessa viimeisessäkin luvussa on toki myös mielenkiintoisia tarkasteluja. Duverger esim. osoittaa sattuvasti vaikeuksia, joita ns. itsehallintoteorioissa on (kuinka itsehallinto ja suunnitelma sopivat yhteen). Mutta kaiken kaikkiaan odotin Duvergerin aikaisemman tuotannon tason ja hänen le Monde-lehdessä usein julkaisemiensa päivänpolitiikan analyysien terävyyden perusteella paljon enemmän kuin kirja antoi.

Jukka Paastela